

## Néhány gondolat a magyar nyelvi írásbeli dolgozatokról.

„Az írásbeli dolgozat a tanításnak nem függeléke, hanem szerves része és az elméleti tanításnak nem eszköze, hanem inkább betetőző művelete“ — írja az Utasítás. Rövid elgondolásom sajnos éppen nem betetőzője mindannak, amit e tárggyal kapcsolatban el lehet és — hitem szerint — egyszer majd el is kell mondani. E pár gondolat inkább csak rögzítése a feladatoknak és tudatosítása a kérdéseknek.

Három mozzanatban nyomatékozzuk az írásbeli dolgozatok kérdését: 1.) mit mond az Utasítás; ez iskolai munkánk célmeghatározó eszménye, ezzel kapcsolatban egybevethető a régi és új Utasítás; 2.) hogyan tükröződik az iskolai dolgozatokban az eredmény (Értesítők); 3.) mi az iskolamester vallomása; — ez inkább útkeresése a gyakorlati tanításnak, mint végérvényes útmutatása a most folyó munkának.

Nem érdektelen a régi és új Utasítás ide vonatkozó részét terjedelem szempontjából is egybevetni. — A régi nagy-oktáv alakban 36 lapot tesz ki. Ebből 8 lap esik az írásbeliekre, még pedig az alsó és felső osztályokra arányosan 3—3 lap. Az új Utasításokat kis-oktáv alakban adták ki. A magyar nyelvi rész 61 lap, ebből 15 értekezik az írásbeliekről, és pedig 5 lap az általános bevezetés, kb. (nem teljes lapokkal is találkozván) 6 és  $\frac{1}{2}$  az alsós és csak 3 és  $\frac{1}{2}$  a felsős dolgozatoknak szánt rész. Ez a felsősök hátrányára történt felére csökkenés igazolja, hogy az új Utasítások megszerkesztésénél milyen jelentős helyet kaptak a gyermeklélektan idevágó eredményei és a kezdő fogalmazástanítás jól kidolgozott szempontjai. Gondoljunk csak arra, hogy mennyi útkereső munka és hasznosítható eredmény fűződik az elemi iskolai fogalmazás-tanítás mai rendszeréhez. Ezzel szemben alig-alig történt valami ezen a téren a gimnázium sajátos szempontjainak és célkitűzéseinek figyelembevételével. — Érezte ezt az Utasítások munkatársa, Brisits Frigyes is, amint az OKTE Közlönyében (1939. február) maga bevallja, és az Utasítások említett kurtá fejezetének mintegy kiegészítéséül a lélekformáló szempontok kiemelésével közreadja tömör dolgozatát „Fogalmazás a felső osztályban“ címen. Ezek tudatában is felmerül a kérdés, vajjon a mai keretekben végzett legjobb szándékú tanári, iskolai munka elégséges-e az anyanyelvi fogalmazás olyan mértékű elsajátítására, amilyent joggal várhatnánk a magyar művelődést hordozó szellemi vezetőrétegtől. A középiskola tanulmányi zsúfoltsága nem engedi, hogy később a megkezdett mederben folytatódjék és tökéletesedjék az alsó osztályokban induló munka. Itt új módokra és sokaktól kipróbált eszközökre lenne szükség. De még ezek birtokában is kétséges, hogy a havonként megírt dolgozatok javítási megbeszélése kapcsán eleget adhatunk-e a fejlődő gyermek fejlődő stílusigényének. Mert ez a nevelési eszmény ezen a téren. Aztán meg hány az olyan, közpályán működő „hivatalnok úr“, akinek szakszempontból megbírált utolsó írása az érettségi dolgozat volt. De még több az olyan, aki nem

jutott tovább a közép vagy-fokú iskola IV. osztályának utolsó gyakorlatán. — Nem szabad felejtenuk, hogy idegen hatások özönében, csekély és romlott nyelvi igénnyel eddig is sokat romlott „édesanyanyelvünk” írásban és szóban sokat, nagyon sokat veszítvén klasszikusaink örökségéből. — Mi nem hagyatkozhatunk az igényesebb és a multhoz jobban ragaszkodó nagy író-nemzetek társadalmi stílusellenőrző, nyelvi hagyományokat tisztelő példájára. Ha újságcikkek és tanulmányi bizottságok éveken át harcoltak — nagyon helyesen! — a kötelező egyetemi testnevelésért, talán-talán nem volna haszontalan a bármilyen karon tanuló egyetemi, főiskolai ifjúságnak és minden közéleti pályára készülő rétegnek ilyen, nyelvi szempontú nevelése sem. (Úgy tudom, hogy a kassai Ker. Akadémián nincs rendszeresítve magyar nyelvi tanszék.) — Ma a magyar élet új útkeresésében szervezettebben és féltőbb gonddal kellene a jövő nagy szellemi megpróbáltatására „nyelvileg” is felkészülnünk. Bár Pintér Jenő nyelvvédő könyve és nyelvtisztító újrakezdése még ellenfelei részéről is elismerést érdemel, itt mégse csak erre, még a „Magyarosan” tiszteletreméltó szóhüvelyezésére gondolunk csupán, hanem a magyar szellemiség nyelvi megnyilatkozásának mainál fokozottabb ellenőrzésére. Az írásműveket nemcsak közerkölcsi, rendőri szempontból kellene ellenőrizni, hanem nyelvi megbízhatóság és példamutatás szempontjából is. Állami, de még inkább társadalmi jutalomban kellene részesíteni azt az újságíró, közpályán működő tollforgató, aki hivatásos ápolója, gazdagító művelője a magyar nyelvnek. Meg kellene büntetni azt a kereskedőt, vállalatot, amelyik hírszerző mesterkedésében anyanyelvünket rontja. Ha a magyar bornak, gyümölcsnek, racka-juhnak és sárosfürdőnek minduntalan és mindenütt meghúzzuk a hírharangot, legalább ennyi gonddal kellene megkedveltetni és ápolni legbelsőbb „fogyasztásra” szánt kincsünket: a magyar gondolat magyarnyelvű megfogalmazását. Sohasem szabad elfelejtenuk, hogy holt népek nyelve is lehet örökkévaló kincs (latin), hogy a népi lélek halálát jelenti, ha elveszti nyelvének sajátos alakító erejét és formaigényét (bolgárok).

Az Utasítások között terjedelem és szempont tekintetében találtunk eltérést, de nyelvszeretet és tanári felelősség tekintetében nincs különbség régi és új között. A magyar nyelvi oktatással kapcsolatban ismételten halljuk, hogy az irodalomtanításnak megvannak a maga sajátos feladatai, amelyeket az önállóuló irodalomtudomány írt eléje. Ennek nyomai minduntalan fellelhetők az Utasítások lapjain át-meg-átszöve egy másik tekintéllyé lett tudománynak, a gyermeklélektannak követeléseivel. Érdemes és hálás feladat volna a két Utasítást ebből a szempontból is összevetni, végigkísérni, hogyan lopakodik be — a fon-tolva haladók ősi receptje szerint — régi szavak köntösében is virító új, vagy próbál friss átfestéssel görögtüzet árasztani sok régi elgondolás és bevált fogás. — Itt csak egy-két szélső fogalmazásra szorítkozunk. — Az új Utasítások szinte kiinduló mozzanatnak veszik az élménydolgozatot. „Az iskolai dolgozatok túlnyomó részben élményi tárgyúak. A tétel adásában különösen kell ügyelnünk, hogy a feladott tétel személyes formájú legyen.” — írja az I. o. számára. A réginek 12 soros I. o. utasítása meg sem említi a ma divatos „élmény” szót, amely a II. o.

tanácsai közt is ilyen szerényen jelentkezik: „egy-egy közös élmény is előkerülhet a tanulók önálló fogalmazásában.” Az V. és VI. oszt. közös utasításában pedig: „Ajánlatosak az élményi tételek, amennyiben az illető élmény méltó a leírásra, illetőleg amennyiben általános érdekűvé tudja tenni a tanuló.” — A II. osztály végéig el kell érni azt az eredményt, hogy a tanuló egy egyszerű kis elbeszélést szabatosan írásba tudjon foglalni, illetőleg, amit látott, hallott, tapasztalt, *rendezetten* elő tudja adni.” — szab mértéket a régi. Mennyi mindennek kell megtörténni és megíródni, hogy a „régí” Utasításoknak a megállapításait (1927. évi kiadás!): „Sok ösztönző szempontot talál a szakember a szabad dolgozat híveinek a munkálataiban arra nézve, hogyan lehet a tanuló egyéni leleményét, fantáziáját, kifejező kedvét felébreszteni, a mindennapi környezet jelenségeit is érdekes témákká tenni... Külföldön is nevezetesen Németországban, még jóformán forradalmi állapotban van a kérdés. F. gyelemmel kísérni jó,” felváltja az Újnak általános tanácsa: „Tudva levő, hogy azok az egészen hibátlan dolgozatok, amelyek az alsó fokon élénk kerülnek, nem egyszer lelketlen szárazságok, míg a hibás helyesírású és az élő beszéd mozgalmasságát követő, „szerkezetlen” mondatfűzésű dolgozatokban igen gyakran sok az eredeti megfigyelés, a stílász találékonyosság és a kifejezésbeli bátorság.” — Jó szembeállítanai az ú. n. fakultatív tételek elintézésnek módját is. — A régi szerint facultatív tételeket is lehet adni. „A legtöbb iskolai tételnek mégis közösnek kell lenni.” — Ezzel szemben az Újban ez a tanács ad sok gondot és jelent sok megoldatlan kérdést: „A fogalmazástani tanítás egyetemesebb célja megkívánja, hogy tételeinket ne csupán az irodalom területéről vegyük, hanem más irányba is foglalkoztassuk a tanuló... *Mindig* több tételt adjunk fel egyszerre. Ezáltal nemcsak jobb általános képét kapunk az osztályról, hanem a tanulók egyéniségének szabadabb megnyilatkozására is szélesebb teret engedünk.”

Nem szereplőnk félreértést kellteni, ezért leszögezzük, hogy a sok egyező vonás mellőzésével nem akarunk senkit félrevezetni, nem célunk elhallgatni a multnak értékeit, a régiek alaposságát és a maga idején jól kamatozó „időszzerűségét”. Már sok minden után, a mult nagy nyereségével látjuk ezeket az ellentéteket ilyen kirívóan. Mi vetítjük ilyen határozottan az idézetekbe a két Utasítás kétfajta értéksorát, amely talán így fogalmazható: Régen *tantárgy! szabály! iskola!* — Ez a hármasság ránehezedik a tanulóra. Míg ma az Emberré fejlődő Gyermeki *lélek!* Mesterségi tudás! *Élet!* követeli a tanár áldozatos és alázatos munkáját. Lélekformáló célunk nem az irodalmi szaktudós nevelés, hanem az ítéletalkotás és önálló mondat szerkesztés tudása. A magyar — de általában irodalmi — tanárnak nemcsak és első sorban nem adatokat elraktározó jó koponyának, hanem formaigényű „mesternek” is kell lennie. Ez lesz, ha emlékezik a maga gyötrő kifejezés-küzdelmeire, ha megérti a lélek — nemcsak a gyermeki lélekhullámzó szertelenségét a ki — nem — mondhatókkal szemben, ha alázatosan ápolja a gyermeki lélek kitárulni akarását, magamegmutató őszinteségét: „a mondatban önmagára talált egyéniséget”. (Brisits idézett cikk.)

További célunk lenne annak kutatása, hogyan tükröződik az új Uta-

sítások eredménye az iskolai dolgozatokban — természetesen az értesítők alapján. — Már a harmincas évek elején sok gondot okozott a dolgozatok „megkövesedése“, amint az akkori értesítők (különösen sok jó szempontot találunk a miskolci Kir. Kat. Gimn. Értesítőiben) panaszai, kezdeményezései mutatják. Bizony kevés volt a változatosság a dolgozatok tárgyában, de kevés a változtatni akarás a tanároknak is.\* Az újítás tehát korigényt elégít ki, amikor az élet elevenebb lüktetését is bebocsátja az iskola termeibe és sok, eddig nem „iskolaképes“ tárgyat is bevon a tanuló érdeklődésébe.

Két gondolatot mindjárt leszögezünk. Egy: a dolgozat címe még nem a dolgozat. A jó cím megsejtet valamit a tanár szándékából, az írásmű céljából, de sohasem mutatja — nem mutathatja — azokat a megelőző lépéseket, amelyek a dolgozathoz vezettek, hisz egy-egy év dolgozatai között szakadékok vannak. Amikor tehát ezeket a címeket számbavesszük, sohasem bíráló a szándékunk. Ezért tartjuk feleslegesnek az egyes intézetek nevének megjelölését. — Másik megfontolandó tény: ennek az adatgyűjtő munkának a nehézsége, amely még a nem tudományos igényű áttekintés pontosságát is csökkenti. Az iskolák jó része még mindig nem közli az évi dolgozatok címét a „Végzett tananyag“ kimutatásában. A közli iskolák eljárása sem egyöntetű; egyik másik már az alsó osztályok, legtöbbször azonban csak a felsők dolgozatait hozza. A vagylagos tételeknél egyik sem közli, hogy milyen arányban dolgozták ki azokat a tanulók. Ezt még az érettségi tételeknél sem igen találjuk. Pedig nem lenne érdektelen a mai tanuló érdeklődésének változására vonatkozóan ezt is figyelemmel kísérni. De nem kis mértékben hátráltatja az áttekintést a még mindig sokféle iskola és egy-egy iskolánál a rengeteg cím. Egyetlen iskolai évben durva számítás szerint 175 isk. dolgozatról beszélhetünk. A felső négy osztályban a lassan általánossá váló vagylagos tétellel átlag 70 címet olvashatunk, de vannak kimutatások 100, sőt 110 címmel is. Természetesen itt nem akarunk aprólékos és sokszempontú beszámolót adni erről a vizsgálódásról. Megelégszünk azzal, hogy az újhangú címek legfeljebbjeit csoportosítjuk és állítjuk az Utasítások mérlegére. Szinte azt mondhatjuk, hogy az egész középiskolai oktató-nevelő anyag színesíti ezeket a dolgozatokat az egy-egy szentről írott alkalmi elmélkedéstől egész a mozi beszámolóig. — Legsűrűbben történelmi tárgyú címekkel találkozunk, sőt ezek közül egyik-másik történetbölcseleti köntösben pompázik. (Mi jellemzi a hanyatló római birodalmat, milyen történelmi szükség jelentkezik a kereszténységben? — De ilyen összefoglaló cím is van: A gálans világ élete XIV. és XV. Lajos udvarában.) A lengyel-magyar kapcsolatok sokszor idézték a multat, de velük egyenlő arányban a Felvidék történelmi emlékeire is felfigyelünk. Sok a természettani tétel és nem egy az elgáns fogalmazású: A víz a fizikában és a víz fizikája. — A ter-

\* Tettamanti Béla: A fiú középiskolák felsőbb osztályainak magyar írásbeli dolgozatai c. tanulmánya próbálta ilyen szempontból vizsgálni ezt a kérdést nagy adatgyűjtéssel. — Megjelent a Szegei Ferencz József Tud. Egy. Acta Lit. ac Scientiarum Tom. VIII. Fasc. 1. — (Tanulmányok a neveléstudomány köréből) — az új Utasítások megjelenése előtt.

mészetrájiak inkább az élettanból veszik tárgyukat, vagy megmaradnak a leíró beszámolásnál. Ritkábban szerepel a földrajz, de új szint kapott a városbemutató, környezetrajzoló leírásban. Itt nagy címekkel is szerénytelenkedik mint falukutató kísérlet, sőt „szociálpolitikai tanulmány.” Mintha trónjavesztett lenne a „régí” irodalom és irodalomtörténet, de azért kikopott tételre is akadunk új ruhában, „Temetés a XIII. században” cím mögött bizony a Halotti Beszéd számonkérése lappang — esetleg az Isten rabjai beszámolója. — Megint a legkirívóbb példákat idéztük, hogy a bajra is rátapintsunk. Tagadhatatlan, hogy a frissesség itt-ott már falánkság, az „élet-közelség” nem egyszer „iskola-távolság” lett, hogy az előbbi nyomán maradjunk. Sokszor csak egyetlen szóval akar tömörnek látszani a kevéssé fogható cím: Hiszek! — Az áramvonal. — Itt mindig érezzük, hogy a tanuló alig adhat valamit is magából, de annál többet idéz az előkészítő magyarázatból. — Találunk oly „rendszeresítést” is, hogy az egész magyar szellemi élet vázlatát megiratták a VII—VIII. osztállyal. A középkori ember. A barokk lelkiség irodalmunkban. A mosolygó rokokó. Itt a tanár nem igen törekedett változtatosságra. Ezt úgy is magyarázták másutt, hogy ugyanarról a tárgyról irattak egyszerre két dolgozatot. A lelki élet rajza Arany János balladáiban. — Arany szerkesztő művészete balladáiban. — A részleteiben is aprólékos mellett találunk ilyen sokatmarkolóan összefoglalót: Hazánk területi változásai.

Idézhetnénk még az ellentét-párokat. Ezek azonban csak bővítenék, nem mélyítenék az eddig mondottakat. Biztos, hogy sokszínűvé lett az eddig csaknem kizárólagosan magyar irodalmi dolgozat. Sok ügyes ötlet, még több jóakarató kísérlet törekszik a tanuló érdeklődési köréhez szabni az oktató nevelő munka lehetőségeit és kötelezéseit. Valami önmagához emelő segítség egyengeti a diák lelki fejlődésének útját, hogy szabadon jusson a nyelvi formák leleményéhez. Sok megragadó szompont, napjainkhoz szabott újszerű beállítás igyekszik a mult örökségét elevenné tenni és az irodalmi folytonosság tudatát meggyökereztetni. Ma még inkább csak a figyelő jóakarát, mint a számonkérő bírálat kísérheti a magyar fogalmazni-tanítást új útjain. Átlagban azt mernénk ajánlani, hogy az Utasításoknak nemcsak feloldó lehetőségeit, hanem megköti tanácsait is vegyék figyelembe a fiatal kartársak. Egykét megjegyzést megkísérünk az élményi dolgozók kapcsán. A gyermek utánzó készsége természetesen keresi a maga fogódzó pontjait az iskola útmutatásában. Az élő beszéd világából nem minden erőszak nélkül zökken az írott nyelv és még inkább a mult irodalmi hagyományainak kötöttségébe. Tankönyveink sok ilyen olvasmányt adnak, de hiányzik az az olvasmány-csoport, amely a mai művelt magyar beszédet lopná a diák tanulni akaró lelkébe. A felső osztályok — különösen a VII.-é — távoleső nyelv-hagyományai szinte elzárják a tanulót hivatalos munkájában az élet nyelvtől. Itt nem a kétségtelen jószándék, hanem idő és mód hiányzik arra, hogy a tanár egy-egy író történeti arculatát és írói hagyományainak fejlődését bemutathassa az új, sőt legújabb méltatásokkal, hogy azok örökségét a mai emberre ható nyelven vigyük közel a tanulóhoz. (Horváth János, Illyés Gyula, Sík Sándor, Kerecsé-

nyi D.) Ez nemcsak idő és könyvtár kérdése. Cicsó, lehetőleg a tanulóól is megszerezhető tömegfogyasztásra szánt füzetekben lehetne az irodalomtörténeti folyóiratok ilyenfajta cikkeit — mondjuk félévenként — közreadni. Az utolsó évtized egy-két komoly könyvtermésének sikere mutatja, hogy ifjúságunk igen is hajlandó az ilyen eszméltető munkára. Természetesen itt a komolyság és formakészség szabná meg az üzleti vállalkozást és nem megfordítvá! A vagylagos dolgozatok komoly eredményessége megkívná, hogy az egyes tanári testületek szakemberei bizonyos munkaközösségben rendeznék ezt a kérdést, beszélnek meg a bíráló eljárás ma még kiforratlan szempontjait. (Szaki bírálat, vagy irodalmi legyen-e a döntő? Milyen kérdések, milyen terjedelemben kerüljenek a dolgozatos füzetbe? stb.) A tanuló felé nagy felelősséggel és hozzájuk hajoló alázattal végezze a tanár ezt a munkát, amely nem az iskolai Rendtar ásbán és Utasításban nyeri szentesítését, hanem szellemi életünk megőrzésére vállalt kötelességünkben. Ma ennek a sokszor aprólékos, mindig vigyázást követelő és gazdag aratást csak ritkán adó munkának a jövő felé is van sürgős szava. A magyar közélet és szellemi küzdőtér „örsegváltására“ nemcsak hangulatot kell teremtenünk, hanem lelkileg is fel kell készülnünk. Egyrészt bátorságot kell öntenünk a magyar értelmiség vezetőibe, hogy merjenek írni; legyen szemük a közönség nagy kérdéseinek maglálására és legyen szavuk az emberi szenvedés kikiáltására — a művészi forma varázsával. Legyen egyéni felelősségük és legyen sajátos nyelvük ennek a küzdelmes belső életnek megmutatására, hogy az ígére éhesek, a jelre kíváncsiak látva lássák minden emberi szenvedés értelmét és minden becsületes küzdelem hívó ígérétét. A magyar vezető értelmiségnek folytatni kell azt a munkát, a ma követelményéhez kell szabni azt az örökséget, amelyet hitvallásszerűen vállalt a magyar írástudók sokszor önmagát pazarló serege. Azt az örökséget, amely nemcsak irodalmi kalmárok, hanem a magunk nemtörődömsége miatt is lett csáki-szalmája, hogy termékeiben meghamisítsa a magyarság lelki arcát. Ki kell küzdeni önmagunktól azt az időt, amikor nemcsak az írói jószándék, vagy pillanatszülte pótlás tesz valakit hivatalos „nemzeti“ köllővé, hanem messze szépségek varázsát közvetíti hozzánk a magyar ige, a magyar tehetség művészete. Ezt a magunk munkájával elősegíteni magyar kötelesség is, nemcsak tanári feladat. A művészi igényen kívül van ennek a munkának egy társadalom-erkölcsi követelménye is; komoly erkölcsi felelősségre kell nevelnünk az irodalom mindkét táborát: írókat és olvasókat egyaránt. Az írástudók árulása magával hozta az olvasni-tudók hitetlenségét a betűvel szemben. Vissza kell állítanunk nemcsak az adott szó, hanem az írott, a nyomtatott ige szentségét is. Egy pillanatig sem áltatjuk magunkat azzal, hogy módszertani csodákkal művészeket fogunk elővarázsolni, de kell, hogy az írni tudás mesterségbeli fogásait a régi céhbeli mesteremberek becsületével adja tovább minden magyar tanár tanítványainak. Csak ez lehet gyakorlati munkánk célja, de eredménye is.

*Éber János.*